

Sosiaalireportaasin vaiheet

JYRKI PIETILÄ

Lehtimiehet Oy:n vaiheiden pengonta jatkuu. Urpo Lahtisesta kirjoitettujen kolmen elämäkerran ja Tampereen Työväen Teatterissa esitetyn ”Urpo”-näytelmän lisäksi on nyt saatu arvokkaasti kansiin Veikko Ennala.

Tommi Liimatan toimittama teos ”Lasteni isä on veljeni ja muita lehtikirjoituksia” (Ennala 2007) sisältää sata Ennalan, Lahtisen lempitoimittajan, juttua vuosilta 1943–1991. Ennala toimi vasta vähän yli parikymppisenä jatkosodan lopulla rintamakirjeenvaihtajana, ja sitten rauhan koitettua jatkui hänen journalistinpolkunsa mm. Valkeakosken Sanomien pakinoitsijana ja sittemmin Avun reporterina.

Lehtimagnaatti Lahtinen palkkasi Ennalan (1922–1991) Hymyyn 1966. Alkoi Ennalan värikkään lehtimiesuran kaikkein värikkäin vaihe. Vapaat kädet saanut toimittaja rikkoi tabuja herrättäen niin ihastusta, vihastusta kuin ylenkatsetta. Mutta kukaan ei voi kiistää, että Ennala oli luettu – vähän samoina vuosina, jolloin kovaa valuuttaa olivat myös vaikkapa Kauko Kareen bestselleri ”Tähän on tultu” tai Aikamiesten listakesityökönen ”Iltatuulen viesti”. Ennalan juttujen vetoa oli avaintekijöitä Hymyn kolkutuksessa pohjoismaiselle aikakauslehdelle tosi kovaa puolen miljoonan kappaleen levikkipyykkiä.

Ennala kirjoitti Hymyyn jo 1960-luvun lopulla esimerkiksi vankeinhoidosta, mielenterveyskysymyksistä, seksuaalisuudesta ja päihteistä LSD:tä myöten. Maan parturintuoleilla on luettu ahkerasti myös vaikkapa Ennalan tilitysjuttua seurapiirirouva Annikki Ant-Wuorisesta ja hänen erotomaniastaan tai kohutoimittajan pikku tutkielmaa Irwin Goodmanista ja hänen Ryysyranta-talonsa tuapaantuliaisista.

Sensaatioita, tirkistelyä, monen mielestä kosolti myös huonoa makua, Ennalassa saattoi ärsyttää myös hänen tapansa nähdä asiat yksilötapauksina tai -kohtaloina, vailla ns. yhteiskunnallista

kytkentää. Hänen ankarimpienkin kriitikkojen sa tulee tunnustaa Ennalassa olleen myös vakava epäkohtien penkojaa ja maailmanparantajaa. Hänen kaverinsa Matti Jämsä on jäänyt aikakauslehdistön historiaan seikkailuistaan ja toilailuistaan. Avun 1950-luvun reportaaseissaan Jämsä kokeili mm. laskuvarjohyppyä neljän kilometrin korkeudesta ja auton ajamista laiturilta veteen. Hän antoi haudata itsensä elävänä tai osallistui kerran missikisoihin (Numminen 2003, 42–49).

Näihin temppureportaaseihin osallistui Ennalakin jonkin verran, kuten ilmenee Liimatan toimittamasta kirjasta.

Mikä ihmeen sosiaalireportaasi?

Ei liene keinotekoista koetella, miten Ennalaan yhdistyisi käsite sosiaalireportaasi – josta on Suomessa itse asiassa puhuttu yllättävän vähän. Huomautettakoon toki alkuun, että Ennalan journalistiseen tuotantoon sopinee termi reportaasi vain, jos tämän termin merkitystä venytetään vähintään yli äyräiden.

Olisikohan Ennala, mää itte, kirjoittanut montakaan juttua, jotka täyttäisivät vaikkapa norjalaisen Jo Bech-Karlsenin (1986, 82–85) – viime aikojen tunnustetun pohjoismaisen reportaasiauktoriteetin – reportaasille asettamat vaateliaat tunnusmerkit: (1) toimittajan paikallaolo tai osallistuminen, (2) henkilökohtainen sävy, (3) tietty itsenäisyys suhteessa (uutis)tapahtumaan tai ajankohtaisilmiöön, (4) tarkastelun monipuolisuus, (5) ilmaisun vaihtelevuus, (6) koostuminen elementeistä, (7) eepisyys, tarinallisuus, (8) ympäristön ja henkilöiden kuvaaminen, (9) tunteisiin vetoavuus.

Jo Pohjanlahden toiselta puolelta löytyy sosiaalireportaasiin, reportaasin alagenreen, paneutuneita asiantuntijoita. Heitä on ainakin Britt Hul-

tén, joka on muun muassa koonnut kokoelman vuosina 1923–1993 ruotsalaisissa sanoma- ja aikakauslehdissä ilmestyneitä sosiaalireportaaseja sekä kirjoittanut antologiaansa mielenkiintoisen esiartikkelin (Hultén 1995, 7–24).

Sosiaalireportaasin tekijää elähdyttää Hulténin mukaan sama motiivi, joka on saanut nuoret ihmiset yleisemminkin hakeutumaan journalisteiksi: haave siitä suuresta jutusta, joka ”herättää niin vallanpitäjät kuin kansalaiset, muuttaa todellisuutta ja saa merkityksensä kuvauskohteistaan”.

Sosiaalireportaasin lukija on tyypillisesti keski- tai yläluokan edustaja, jolle juttu valottaa yhteiskunnan alemmille tikkaille juuttuneiden kokemuksia. Mutta, Hultén lisää, sosiaalireportaasin ei tarvitse välttämättä tai määritelmänomaisesti käsitellä vain hätää tai ongelmia. Esimerkiksi 1930-luvun ruotsalainen sosiaalireportteri saattoi herkästi innostua maalailemaan kauniin sanoin länsinaapurimme kansankodin orastavaa lupaavaa kehitystä.

Hultén yhtyy niiden reportaasintutkijoiden joukkoon, jotka näkevät, että 1800-luvun lopun kirjallinen realismi ja naturalismikin olivat nykyaikaisen sanomalehtireportaasin suuria innoittajia. Émile Zola – pelottavine muistilehtiöineen – on monen mielestä reportaasin ja ehkä aivan erityisesti sosiaalireportaasin tärkein kantaisä. Reportaasi on perin litterääri journalistinen genre, vaikka joskus taannoin Suomessakin alettiin jo yleisesti unohdella, mikä on rutiininomaisen selostuksen ja aidon reportaasin välinen ero.

Reportaasin litterääriydestä kielinee sekin, että se on löytänyt ja löytää yhä tiensä myös kirjankansien väliin. Hultén luettelee aika joukon ruotsalaisia reportaasikirjoja, joista useimmat ovat suomalaisille asianharrastajillekin outoja. Suomennetuihin ruotsalaisiin reportaasikirjoihin kuuluu mm. Göran Palmin Tehtaassa. Tuttu asetelma: eityöläinen sonnustautuu työläiseksi ja tarkkailee, millaista se duunarin elämä onkaan. Onhan saksalainen Günter Wallraff toteuttanut tuon vielä raflaavammin: valepukeuduttuaan turkkilaiseksi siirtotyöläiseksi hän tarkkaili, miten saksalainen kansankoti kohtelee etnisesti vierasta.

Valtameren takaa voi sosiaalireportaasin yhtenä varhaisena legendana mainita Tanskasta siirtolaisena muuttaneen Jacob A. Riisin. Hän aloitti New York Tribunen, ns. penny paperin, poliisitoimittajana 1877 ja tuli näkemään suurkaupungin kaikkinaisen kurjuuden. Hän julkaisi lehden palstoilla suuren määrän kriminaali- ja sosiaali-

reportaaseja valokuvienkin kera ja myös tästä aihepiiristä kirjoja, ja hän oli lopulta presidentti Theodore Rooseveltinkin kunnioittama vaikuttaja. (Paneth 1983, 429.)

Juhani Aho: polun avaaaja

Ruotsalainen journalismin historiankirjoitus on selvästi suomalaista edellä. Kun Suomessa on pänostettu – ennen muuta 1980-luvun lopulla päätökseen saadun ns. SSLH-projektin myötä – sanomalehdistöön instituutiona, niin Ruotsissa on kiinnostuttu eri tavalla journalismin ja journalistisen ilmaisun kehityksen tutkiskelusta. Kuvaavaa on sekin, että Britt Hulténin oppialaksi on mainittu massmedieretorik – termi, joka ei oikein edes käänny suomeksi.

Hultén osaakin mainita vuodentarkasti, missä luuraa riikinruotsalaisen sosiaalireportaasin alku. Wendela Webbe laati Aftonbladetiin – maan modernin journalismin käynnistäjälehteen – 1846 kirjoituksen ”Arbetarkarlens hustru”. Siinä hän kuvaa raatamistaan elättääkseen perheensä, mieskin kun on vähän avuton. Tekstissä vaimo jopa pyytää perheelleen apua lukijoilta. Juttu on epäilemättä maininnan arvoinen, mutta mahdollisesti se ei vielä oikein edusta ammattimaista journalismia.

Yhtä kaikki, jatkokysymys: missä ovat suomalaisen sosiaalireportaasin alkupisteet?

Ainakin Pietari Hannikainen käsitteli (Tommila 1988, 98) jo 1845–1847 ilmestyneessä Kanawa-lehdessään Viipurin läänin talonpoikien huonoa asemaa. Zachris Topelius – maan ensimmäinen ammattijournalisti – kirjoitti Helsingfors Tidningariin 1858 ja 1859 Helsingin köyhien surkeista oloista (ks. Helsinki Sakari Topeliuksen kuvaamana, 1940). Topelius vyöryttää teksteissään lukijan eteen jopa numeroita, kuten esimerkkejä korkeista vuokrista. Välillä hän äityy tekstissään puhuttelemaan ongelman keskeisiä aiheuttajia, ahneita talonmistajia. Mutta nuo Topeliuksen jutut olivat pikemmin – nykytermein ilmaistuna – asia-artikkeleita tai taustajuttuja. Ei noiden aikojen suomalainen toimittaja vielä tunkeutunut reportterin ottein havainnoimaan kurjalistoa ja sen oloja.

Ensimmäinen sosiaalireportterimme sanan varsinaisessa mielessä oli uskoakseni Juhani Brofeldt eli Aho. Kuopiolaisen Sawon päätoimittajaksi ryhtyminen loppuvuodesta 1886 kuori Ahosta näkyville uuden kirjoittajan – realistisen kir-

joittajan (Ahosta kirjailijana: ks. Niemi 1985). Hänen teoksiaan Rautatie (1884) ja Papin tytär (1885) pidetään Minna Canthin eräiden teosten ohella realismin merkittävimpinä suomalaisina varhaisteoksina, ja Ahon katsotaan sisäistäneen realistisen kirjailijakoulun ohjelman viimeistään vuonna 1884.

Lyhyeksi jäänyt realismin kausihan on Suomesa erityisesti 1880-luvun, aatteiden vuosikymmenen, ilmiö. Realismihan edellytti, että kirjailija tarttui ajan epäkohtiin, joita riitti. Kaupunkien liepeille syntyneet hökkelikylät lisäsivät sosiaalista epäviihtyvyyttä ja aiheuttivat juoppoutta. Huonot asunto-olot, pitkät työpäivät ja ravinnon puute vaaransivat terveyden. Maaseudun olot kärjistyivät: osa tilallisia vaurastui entisestään, mutta köyhimpien – erityisesti tilattomien – määrä lisääntyi sek in.

Realismin ajajat odottivat Päivi Lappalaisen (1999, 8–15) mukaan, että kirjailijan on kuvattava todellisuutta ”mahdollisimman totuudenmukaisesti, ilman että hänen omat subjektiiviset näkemyksensä vääristäisivät syntyvää kuvaa”. Realistisen kirjailijan tuli, sanoo Lappalainen, olla ulkopuolinen tarkkailija. Realismin äärimuotoa on joskus kutsuttu indignaatiorealismiksi: kirjailijat tunsivat aitoa indignaatiota eli närkästystä sekä sosiaalieettisesti painottunutta myötätuntoa huonompisaisien kohtelua kohtaan.

Sawo oli Aholle oiva foorumi päästää itsensään piilevä sosiaalireportteri irti. Aho oli sopinut Pekka-veljineen julkaisijan, erään kirjanpainajan kanssa, että lehteä toimitetaan ”nuorsuomalaiseen henkeen”. Sawon linjaksi tuli Matti Kinnusen (1982, 163) mukaan sosiaalisesti sävyttynyt kieliohjelma.

Ahon Sawossa 30.12.1886 ilmestyneen ”Orjamarkkinat”-jutun aiheena ovat ”kunnallishuoneella” – kaiketi ilman muuta Kuopion – järjestetty ihmiskauppatilaisuus. ”Kunnan yhteisiä waiwaisia ja köyhiä on julkisella huutokaupalla tarjottu vähimmän waatiwalle hoidettawaksi ja elätettäväksi”, Aho kirjoittaa jutussaan.

Sisään kaupantekotilaan astuttuaan reportteri Aho hämmästy ja närkästy: ”Sokeita, silmäpuolia, wanhuksia ja keskenkaswuisia lapsia seisoi ja istuskeli siellä täällä muiden lomassa. Kaikkien heidän oli pitänyt saapuville tulla, näytteeksi siitä, millaisia oliwat ja mitenkä paljon heistä kannattaisi maksaa. Muuan wanha waimo ei jaksanut pystyssäkään pysyä, waan oli hän heittäynyt pitkäkseen penkille.”

Aho havainnollistaa kuvaustaan pitkällä jaksoilla suoraa esitystä, dialogiakin. Tyyliä valinta tulee ymmärrettäväksi siitä käsin, mitä Leevi Valkama toteaa dialogista realististen kirjailijoiden suosi-manä esitysmuotona. Tuo esitysmuoto osoittaa realistien tarvetta ”objektivoivaan havainnollisuuteen”. Se, mitä Valkama (1983, 203) sanoo dialogista kaunokirjallisuudessa, pätee pitkälle myös journalisti Ahoon ja hänen Orjamarkkinat-juttuunsa: ”Se [dialogi] palveli arki-illuusion luomista, siis jokapäiväisten tilanteiden hahmottamista jokapäiväisin keinoin. Se dramatisoi luontevalla tavalla. Sen avulla voitiin välittää myös asiaa ja pohdiskella ilman tietoisien tyyllitelyn ilmettä.”

Realismin aikana kiinteä yhteys, ehkä aikamoinen ykseyskin, kirjallisuuden ja sanomalehti-journalismin välillä oli ilmiselvä. Turhaa ei ole tästäkään näkökulmasta tuon ajan puhe ”sanomakirjallisuudesta”.

Ahon sosiaalireportaasin loppukohtauksessa ”puolisokea eukko” kuljetetaan paikalta kerkassa, ja hänen kaksi lastaan seuraavat ilmeisesti vieressä. Aho välittää reportaasiinsa myös kadunvarsikatselijoiden sosiaalista närkästystä. ”Paljoko noista elätistäsi rikastuit?”, joku katsoja heittää ostamiaan ihmispoloja pois kuljettavalle.

Sittemmin suomalaisetkin reportterit ovat jo vuosikymmeniä käyneet havainnoimassa ihmisten hätää jopa maapallon toisella puolen. Aholle riitti oma kotikaupunki – jo siellä hän näki pöyristyttäviä asioita. ”Enkä ole taipuainen myöskään peruuttamaan päällekirjoitusta, joka sanoo tällaista ihmisten kauppaamista orjamarkkinoiksi”, hän päättää juttunsa.

Reportaasin kehitystä ajan kehikossa kuvaa myös se, että Agathon Meurman, suomalaisen puolueen vaikutusvaltainen valtiopäivämies, kyseenalaisti ankarasti realistisen hahmottamistavan. Se lienee näyttäytynyt hänelle miltei ajan sosiaalipornona. Meurmanissa suorastaan ruumiillistui realismiin varauksellisesti suhtautunut rintama (Tiirakari 1999, 16–22). Ja jos Meurman ja hänen leirinsä eivät ymmärtäneet realistista kirjallisuutta, jonka näkyvimmit soihdut olivat aluksi Aho ja Canth, niin miten he olisivat ymmärtäneet myöskään modernia reportaasia, realistisen kirjallisuuden sisarta?

Niin kirjallinen realismi kuin naturalismikin olivat romantiikan perillisiä. ”Realistisen tai naturalistisen romaanikirjailijan tutkimusmatka Lontoon tai Pariisiin slummeihin oli verrattavissa roman-

tikkojen kaukomatkoihin”, Olli Mäkinen (2006, 95–105) kirjoittaa. Hän operoi myös latinalaisperäisellä käsitteellä pauperismi, joka tarkoittaa köyhyydessä elämistä. Orjamarkkinat-juttuakaan ei ole väärin tulkita pauperismin kuvaukseksi.

Venäjän vallan viimeiset vuosikymmenet olivat täynnään kiitollisia kohteita sosiaalireportaasin tekijöille. Pelkään pahoin, että tarkkakaan haravointi ei kuitenkaan pystyisi nostamaan esiin kovin vakuuttavaa esimerkkiaineistoa toteutuneista sosiaalireportaaseista. Reportaasi juttutyypinä kyllä teki noina aikoina tuloaan Suomessa laajemminkin, kuten Päivälehden historiankirjoituksesta voi päätellä (Rytönen 1946). Reportteja kiinnostivat ainakin 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa enemmän erilaiset tekniikan ihmeet. Kuvattiin esimerkiksi Suomen ensimmäisen jäänmurtajan tuloa Helsinkiin (Leino-Kaukiainen 1988, 607–608, 626), ajelua sähköistetyssä raitiovaunussa (ks. Sirkkunen 1998) tai matkaa uudella Tornion radalla. Jutuissa oli usein kepeitä huomautuksia, ja ne oli varustettu nimimerkein.

Alli Rytönen (1946, 132–135) luettelee lisää Päivälehden reportaasin, yhden ”uudenaikaisen journalistisen työmuodon”, aiheita: ”Valtiopäivien aikoihin käytiin joukolla kurkistelemassa säätyjen katsojaparvilta saliin –. Toisinaan pistäydettiin jossakin helsinkiläisessä iltamassa, varieteessa, konsertissa; toisinaan kiivettiin Tähtitorninmäelle tekemään havaintoja kaupungin kasvojen muuttumisesta. Milloin oli tulossa syksyiset kalamarkkinat, milloin herätti reportterin huomiota ’297 numeron’ äänekäs esittely Kenel-klubin koiranäyttelyssä.”

Toki vakavaakin reportaasikuvausta oli. Esimerkiksi Eino Leino kirjoitti Helsingin Sanomiin laajan ja voimakkaasti eläytyneen kuvauksen suurlakkoviikon tapahtumista marraskuussa 1905. Tämä juttu edustaa Pirkko Leino-Kaukaisen mukaan ”vakavampaa reportaasityyliä”, ja se julkaistiin lehdessä ”arvostetummalla paikalla kuin kevyemmät kuvaukset”.

Lehdet keskittyivät voimakkaasti valtiollisen kehityksen seurantaan. Suomen valtio loi rakenteitaan, ja olihan ajan valppaan journalistin luotava päivä päivältä katseensa siihen, miten kulloinkin tuulee idän suunnalta. Yhtä kaikki, senkin kysymyksen voi heittää, olisivatko maamme yhteiskunnalliset jännitteet pysyneet 1900-luvun alussa paremmin aisoissa, jos lehdistö olisi kyennyt vakuuttavammin välittämään tiedoksi kaiken

sen puutteen ja hädän, joka suurten ihmismassojen elämää noihin aikoihin hallitsi?

Sosiaalireportaasi 1930-lukulaisittain

Seuraavat mielenkiintoiset hypähdykset suomalaisessa sosiaalireportaasin kehityksessä näyttävät otetun 1920- ja etenkin 1930-luvulla. Sanomalehdet olivat sitten Ahon käsitellyn reportaasin monin tavoin kehittyneet, mikä loi edellytyksiä visuaalisestikin näyttävämmille reportaaseille. Otsikot olivat kehittymässä vaatimattomista yksipalstaisista kuiskauksista monipalstaisiksi ja -rivisiksi huudoiksi. Palstoille alettiin saada sanomalehtipainojen kohopainotekniikallakin kelpo valokuvia. Moderni taittokin jo alkoi orastaa, ainakin pääuutis- ja sunnuntaisivuilla.

Esimerkiksi Helsingin Sanomien Armas Kauhanen eli Kuha saavutti (Brotherus 1973, 87) kieltolain aikana ansaittua mainetta pirtureportterina. Vuoden 1932 Mäntsälän kapinaa seurasivat Helsingin Sanomien toimittajat ja valokuvaajat paikan päältä: Raimo Salokankaan (1987, 379, 385–386) sanoin kuvaus oli joskus ”tunnelmaa tihekuva”. Samana vuonna 1932 Helsingin Sanomien edustaja seurasi (Vuoristo 1989, 37) osan aikaa, kun Wäinö Bremer lensi Helsingistä Kapkaupunkiin.

Vakavia sosiaalireportaaseja löytää noilta ajoilta kenties eniten Suomen Sosialidemokraatista. Yhden esimerkin tarjoaa lehden 3.2.1933 ilmestynyt numero. Ajalle ominaisen monikerroksisen otsikkopatterin pääotsikko pohjustaa: ”Mitä tapahtuu varatyömailta?” Ja kakkosotsikko täsmentää: ”Onko ihmisiä pakkotyössä Suomen pääkaupungin äärellä?” Jutun taustalla ovat tietenkin ajan vakavat taloudelliset realiteetit. Suomen vaikeimmat pulavuodet olivat 1930 ja 1931, ja suhdannekäännöksen parempaan tapahtui syksyllä 1932 (Salokangas 2003, 671). Moni löysi itsensä ajan ns. varatyömailta, kuten Sosialidemokraatin jutun kohdehenkilöt. He olivat rakentamassa Espoossa Helsingin ja Turun välistä uutta maantietä, kuten Sosialidemokraatin historiaa tutkiskellut Seppo Halminen (1995, 48–50) tietää.

Sosialidemokraatin reportteri matkasi työmiesten mukana paikan päälle linja-autolla, joka lähti Helsingin rautatientorilta. Kuin Aho Orjamarkkinat-reportaasissa ikään tämäkin reportteri pohtii bussissa istuessaan syntyjä sosiaalisia syviä: ”Maksetaanko perillä minkäänlaista palkkaa”. Tullaan perille, ja muutama töihin tulija käy kes-

kustelun työnjohdon edustajan kanssa: ”Myllystäkö ne sinut lähettivät?” kysäisee joku pomo väliin. ”Niin”, jatkaa vanhin harvaksen, ”sieltähän ne lähettivät”. Reportteri hoksaa myllyn tarkoit-tavan työnvälitystoimistoa.

Sitten siirrytään havainnointiin. Varatyömaan raju todellisuus käy oitis selväksi. Tie- ja vesirakennushallituksen autoa kohden kävelee pari miestä, joista toisella on selässään kolmas; hantä kannetaan autoon. Reportteri havaitsee: ”Kannettavalla, kovin nuorella miehellä, on toinen jal-ka veressä. Jotakin tukkua siihen on kääritty, mut-ta verinen jälki on sittenkin jäänyt tielle. Mies hymyilee vain autoon asetettaessa, vaikka tuskat il-meisesti ovat suuret.”

Selviää, että mies on lyönyt kirveellä jalkaansa. Samaten reportteri kuulee, että ”edellisenä päivä-nä oli myös sattunut tapaturma”, kun ”jonkun laturin käsien ulottuvilla oli panos räjähtänyt”. Toimittaja jatkaa räppimistä talvisessa metsässä ja havaitsee verisiä jälkiä, jotka ovat peräisin sii-tä, kun kirvestapaturman uhria oli kuljetettu ih-misten ilmoille. Toimittaja paitsi havainnoi myös jututtaa vastaan osuvia työläisiä. Hän kuulee, et-tä janoonsa työmiehet joutuvat juumaan suovet-tä ja ihmettelee, ”eikö valtion työmaalla tunneta lakia, joka määrää, että siellä on oltava puhdasta juomavettä saatavana”.

Hän kuulostelelee, millaisia ovat palkat. Ilme-nee, että ne paitsi ovat pienet myös epämääräisesti määräytyvät. ”Eräs mies oli viikkoansiona saan-nut 46 markkaa. Ruoka- ja asuntomenoihin olisi mennyt 47, joten markka puuttui.”

Paluumatkalla saa reportteri vielä tietää, että joku miehistä oli edellisenä päivänä pudonnut suonsilmään eikä pari työtoveria tahtonut mil-lään saada häntä ylös. Miehen oli kiireesti mentä-vä parakille lämmittelemään ja vaihtamaan alus-vaatteita. Mutta vara-alushousujapa kuulemma ei ollut, ja muutenkin piti seuraava päivä olla roku-lissa. Palkatta tietenkin.

Työmiesten olojen surkeus jatkui työpäivän jäl-keenkin. Ruoka on kallista, joten sitä joutui os-tamaan velaksi ja jopa vielä pitkään jonottamaan. Kotiin päästyään nimetön reportteri pohtii miet-teliäänä kuin Juhani Aho konsanaan Kuopion or-jamarkkinat koettuaan: ”Onko heidän välttämät-tä lähdeittä kerjuulle tai ehkä heikompileuontois-ten pahimmassa tapauksessa rikosten tielle? Ken-kään ei tähän kehoita, vielä vähemmän me, mut-ta me vain kysymme. En usko, että kaikki, jotka nytkin ovat pois tulleet, olisivat työnhaltuttomia.

Millä he elävät? Ovatko he kadotuksen kanssa, jonka yhteiskunta on tyyten hylännyt?”

Ilmaisu ”kadotuksen kansa” oli syöpynyt So-sialidemokraatin monien lukijoiden mieleen var-maan Jack Londonin tuolla nimellä suomenne-tusta yhteiskuntakriittisestä romaanista. Alku-teos ilmestyi 1903 ja suomennos 1922 (Mäki-nen 2006, 100). Närkästyneen reportterin otsik-koilmaisu kadotuksen kansasta tuo mieleen in-dignaatiorealismia.

Yhtä kaikki, neljännen valtiomahdin tomeral-la esiintymisellä oli merkitystä. Halmisen mu-kaan varatyömaajuttu herätti huomiota ja sai ai-kaan parannuksia noiden tietä rakentavien työ-oloihin. Olihan Sosialidemokraatti sentään mer-kittävän oppositiopuolueen merkittävä pää-ään-nenkannattaja. Oli kuin olisivat kuvaannollises-ti sen ajan Karpon kamerat olleet paikalla. Itse juttu kyllä oli kuvaton, mikä selittyy moninaisilla resurssieroilla eli sillä, että Sosialidemokraatti oli noihin aikoihin isompiinsa, kuten Helsingin Sa-nomiin, Uuteen Suomeen, Karjalaan, Turun Sa-nomiin ja Aamulehteen, verrattuna vain korkein-taan keskisuuri lehti.

Pula-Suomen raportteja Sosialidemokraatti jul-kaisi Halmisen mukaan toistuvasti. Ja epäilemät-tä nyt esitellyn kaltaisia sosiaalireportaaseja löytää sanomalehdistä jo ennen 1930-lukuakin. Sosia-lidemokraatinkin mainitaan (Wiksten 1977, 8) julkaisseen esimerkiksi jo 1920-luvun puolivälissä työpaikkajutun Helsingin Nikolainkadun (nykyi-sen Snellmaninkadun) postin surkeista työoloista pääotsikolla ”Kurjissa oloissa työskentelewä am-mattikunta”.

1930-luvun alusta voi tietyömaareportaasin ohella kuvaavana esimerkkinä mainita Sosialide-mokraatissa talvella 1933 julkaistun reportaasin ”Pääkaupungissa kymmeniä salakapakoita”. Ala-otsikko täsmentää: ”Pirtu virtaa yhä Sörnäisis-sä, Vallilassa, Hermannissa, Kalliossa ja Eirassa”. Neljäs otsikkotaso kertoo, että aidosta reportaa-sihavainnoinnista on kyse: ”Lehtemme edustaja ’vierailulla’ maanalaisissa pirtuluolissa”.

Sosialidemokraatti ei siis jättänyt pirturepor-taaseja Helsingin Sanomien ja Kuhan yksinoikeu-deksi.

Sosiaalireportaasi tätä nykyä?

Vakava sosiaalireportaasi ja poikamainen seikkai-lureportaasi ovat eläneet, ja elävät, rinta rinnan.

Aamulehden Matti Kuusela – yksi 1990-luvulla alkaneen reportaasi-renessanssin nostattajia – on yhdistänyt näitä molempia. Pääpaino hänen työssään on kuitenkin ollut ylivertaisesti vakavassa. Esimerkiksi jo ensimmäisessä suuressa ulkomaanreportaasissaan vuonna 1997 Kuusela – matka- ja työkumppaninaan valokuvaaja Raine Lehtoranta – halusi avata suomalaiset näkemään, miltä elämä kehitysmaissa voi näyttää turistirantojen ulkopuolella. Etenkin kolmiosaisen reportaasisarjan ykkösosan petaus oli mahtava: Aamulehden vuoden 1997 syyskuisen 48-sivuisen sunnuntainumeron sivutilasta se vei kymmenennen osan. Sarjan ensimmäisen osan pohjustus kiteyttää: ”Etiopia, maailman köyhin maa, kamppailee niin kuivuuden kuin aids-orpojen kanssa. Mutta Etiopia on myös maailman vanhin maa: täynnä sivistystä ja ihmisen historiaa.”

Kuuselan suosimaa lajia voisi kutsua globaaliksi sosiaalireportaasiksi. Samaa on harrastanut myös vaikkapa Anu Nousiainen, joka on kirjoittanut myös itse reportaasigenresta (Nousiainen 1998).

Reportaasin tietty renessanssi kytkeytyy sanomalehtien aivan uudenaikaisiin kuvankäyttömahdollisuuksiin. Aamulehti ja Keski-suomalainen ylsivät ensimmäisinä suomalaislehtinä täysnelivärisyyteen jo vuonna 1994. Reportaasi, sosiaalireportaasikin, on täten yhä enemmän kuvareportaasia (vrt. esim. Vanhanen 2004). Periaatteessa uudenaikaiset visualisoinnin mahdollisuudet suovat upeita mahdollisuuksia myös sosiaalireportaasil-le. Mutta miten mahtaa käytännössä käydä? Pessimisti voi nähdä tilanteen niinkin, että nyt palataan keskiajalle ja sen ajan kirkkomaalauksiin, eli kuva syö sanan. Ulkoasujournalismin luvattuna aikana juttu kutistuu pahimmillaan jonkinlaiseksi pidennetyksi kuvatekstiksi – joka sekin on pohjimmaltaan osan yhä vain keskeisemmän sijan ottavaa visualistiikkaa.

KIRJALLISUUS

- BECH-KARLSEN, JO: Avisreportasjen. 2. opplag. Oslo: Universitetsforlaget, 1986
- BROTHERUS, HEIKKI: Eljas Erkko, legenda jo eläessään. Helsinki: WSOY, 1973
- EHRENREICH, BARBARA: Nälkäpalkalla. Helsinki: WSOY, 2003
- ENNALA, VEIKKO; LIIMATTA, TOMMI (toim.): Lasten isä on veljeni ja muita lehtikirjoituksia. Helsinki: WSOY, 2007
- HALMINEN, SEPPO: Leipää ja työtä vailla (1931–1935). Teoksessa: Halonen, Jukka (toim.): Matkan jatku-

Uuden vuosituhannen puolella Aamulehti (2006) on ansiokkaasti kuvannut, millaista oli tamperelaisen Koukkuniemen, Pohjoismaiden suurimman vanhainkotiyksikön arki hoitajajajeen ankeina päivinä. Helsingin Sanomat (2005) nosti tunnustuksen ansaitsevalla tavalla esiin 80-vuotiaan helsinkiläisrouvan tapauksen: puolittu-hatta alati vaihtuvaa omahoitajaa lyhyehkössä ajassa. Epäilemättä muista maakuntalehdistä löytäisi vastaavanlaisia esimerkkejä. Sähköisestä mediasta puheen ollen, Hannu Karpossa oli paljolti sosiaalireportteria. Mutta missä ovat uudet karpot?

Miksikään journalismin valtalajityypiksi sosiaalireportaasia ei voikaan nostaa. Pelottaako sanomalehtiä tai mediaa yleisemminkin sosiaalipor-notuuteiksi leimautuminen? Vai onko yksinkertaisesti niin, että keskiluokkainen journalistikunta ei kunnolla edes näe sinne, missä mediaseksitön puute ja hätä luuraavat?

Olisi mielenkiintoista tietää, mikä vetää tämän päivän nuoria toimittajiksi. Asustaako heissä yhä se klassinen maailmanparantaja? Vai halutaanko toimittajiksi enimmältään siksi, että näin pääsee julkimoiden rinnalle ja ehkä jopa julkimoksi itsekin?

Tutkivaa journalismia ympäröi Watergate-henkinen sädekehä, sosiaalireportaasia ei ehkä niinkään. Vaikka nämä kaksi voi toki jopa yhdistää: tutkivaa journalismia sosiaalisista epäkohdista ja vastaavista.

Barbara Ehrenreichin (2001, suom. 2003) dokumentaariteos ”Nälkäpalkalla” osoitti viimeksi, että sosiaalireportaasi voi olla jopa maailmanlaajuinen myyntimenestys. Kirjailijahan kokeili, miten hyvin – tai huonosti – ihminen selviytyy USA:ssa hengissä minimipalkalla. Kannustaisiko tämä reportaasikirja muitakin maailmanparantajajournalisteja?

essa. Työmies – Suomen Sosialidemokraatti – Demarin satavuotistaival. Helsinki: Kustannus Oy Demari, 1995

HELSINKI SAKARI TOPELIUKSEN KUVAAMANA. Helsingin historyyhdistyksen vuosikirja III. Helsinki: Helsingin historyyhdistys, 1940

HULTÉN, BRITT: Undersöka, berätta, förändra! Teoksessa: Hultén, Britt: Förändra verkligheten! Det sociala reportaget från Zola till Zaremba. Stockholm: Ordfronts förlag, 1995

KINNUNEN, MATTI: Sanan valtaa Kallaveden kaupungissa. I. Kuopion sanomalehdistön historia 1844–

1917. Kuopio: Savon Sanomain Kirjapaino Oy, 1982
- LEINO-KAUKIAINEN, PIRKKO: Kasvava sanomalehdistö sensuurin kahleissa 1890–1905. Teoksessa: Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905. Suomen lehdistön historia 1. Kuopio: Kustannuskiila Oy, 1988
- MÄKINEN, OLLI: Pauperismi: kuvauksia köyhyydestä. Teoksessa: Hypén, Kaisa (toim.): Fiktio! Levottomat kirjat ja kirjaston arki. Helsinki: BTJ Kustannus, 2006
- NIEMI, JUHANI: Juhani Aho. SKS:n toimituksia, 414. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1985
- NOUSIAINEN, ANU: Reportaasin renessanssi. Teoksessa: Kantola, Anu & Möre, Tuomo (toim.): Journalismia! Journalismia? Helsinki: WSOY, 1998
- NUMMINEN, JUHA: Tarina A-lehtitalosta. Helsinki: A-lehdet Oy, 2003
- PANETH, DONALD: The Encyclopedia of American Journalism. New York: Facts on File Publications, 1983
- RYTKÖNEN, ALLI: Päivälehden ulkonaiset puitteet ja kirjalliset profiilit. Päivälehden historia II. Helsinki: Sanoma Oy 1946
- SALOKANGAS, RAIMO: Puoluepolitiikka ja uutisjournalismi muuttuvilla lehtimarkkinoilla. Teoksessa: Nygård, Toivo & Salokangas Raimo: Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan. Suomen lehdistön historia 2. Kuopio: Kustannuskiila Oy, 1987
- SALOKANGAS, RAIMO: Itsenäinen tasavalta. Teoksessa: Suomen historian pikku jättiläinen. 7. painos. Helsinki: WSOY, 2003
- SIRKKUNEN, ESA: Sähköraitiotievaunussa. Matkoja tekstistä kontekstiin (ja takaisin). Tiedotustutkimus 21 (1998): 3, 54–65
- TIIRAKARI, LEENI: Miten Minna Canthia luettiin? Teoksessa: Suomen kirjallisuushistoria 2. Järjestyksessä: Suomen historian pikku jättiläinen. 7. painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1999
- TOMMILA, PÄIVIÖ: Yhdestä lehdestä sanomalehdistöksi 1809–1859. Teoksessa: Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905. Suomen lehdistön historia 1. Kuopio: Kustannuskiila Oy 1988
- VALKAMA, LEEVI: Proosan taide. Viisi tutkielmaa. Helsinki: WSOY, 1983
- VANHANEN, HANNU: 10 + 1 puheenvuoroa kuvareportaasista. Helsinki: Sanomalehtien Liitto, 2004
- WIKSTEN, ERKKI: Sirkuskatu 3. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Kansanvalta, 1977
- VUORISTO, PEKKA: Päin suuria ja vaikeita aikoja. Päivälehti – Helsingin Sanomat 1889–1989. Helsingin Sanomien kuukausiliite 10B/1989.

Uusia julkaisuja

Tiedustelut ja tilaukset: Stakes/Asiakaspalvelu
puh. (09) 3967 2190 klo 9–15

www.stakes.fi/kirjakauppa

Toimitusmaksu kotimaassa 6 € ja ulkomaille 10 €.

Minna Autio, Kirsi Eräranta & Sami Myllyniemi (toim.)
Polarisoitunut nuoruus

Meneekö valtaosalla nuorista hyvin samalla kun pienelle osalle kasautuu erilaisia ongelmia, pahoinvointia ja vahingollista käyttäytymistä? Nuorten elinolot -vuosikirja 2008 tarttuu tähän kysymykseen, josta on keskusteltu viime aikoina niin politiikassa, mediassa kuin tutkimuksessakin. Nuorten elinolojen mahdollista polarisaatiota pohditaan useista eri näkökulmista. Vuosikirjassa tarkastellaan mm. nuorten osallistumista, prosesseja, jotka voivat horjuttaa heidän hyvinvointiaan sekä erilaisten yhteiskunnallisten toimijoiden roolia nuorten tilanteiden määrittelijöinä, tuottajina ja muuttajina.

Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisosiain neuvottelukunta ja Stakes

2008 197 s. 25 € tilausnumero M265

Tuija Kotiranta
Aktivoinnin paradoksit

Tässä väitöskirjassa työttömien aktiivointia tarkastellaan työttömien itsensä näkökulmasta.

Tutkimuksessa haetaan vastausta siihen, millaisilla käsitteillä aktiivointi-ilmiötä voisi paremmin tarkastella, ymmärtää ja kuvata.

Aktivoinnin paradoksit -tutkimus perustuu osallistuvaan havainnointiin aktiivointikursseilla ja kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain arviointitutkimukseen. Tutkimuksen teoreettisena aineistona on käytetty eri tieteenalojen, erityisesti filosofian piirissä aktivoitumisesta, elämänvoimasta, voimaantumisesta ja näiden lähikäsitteistä eri aikoina käytyä keskustelua.

Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 335:2008

2008 217 s. 28 € tilausnumero M263